

Cohort Study of Value Changes in Iran (Secondary Analysis of 4th and 7th Wave Data in the World Values Survey)

Shiri, H.¹

<https://dx.doi.org/10.22084/CSR.2022.24682.1996>

Received: 2021/08/02; Accepted: 2022/02/14

Type of Article: **Research**

Pp: 197-224

Abstract

This article studies the value and attitude changes in the generational transition of the last two decades in Iran. Its theoretical and conceptual approach is based on Inglehart's post-modernization theory, cultural globalization, and social constructivism theory. Methodologically, the study was conducted using the documentary method and secondary analysis, and it is also one of the longitudinal studies that tries to measure the value changes in Iranian society in the 20-year generational transition, based on the 4th and 7th wave data in the World Values Survey (WVS). The findings indicate that there has been no change in some values and attitudes, in the 20-year generational transition, and in others, there are generational differences, although these changes does not follow a general pattern. In the past, topics such as "friends" and today, such as "leisure" and "politics" have become more important. As much as egalitarian gender attitudes, democratic political culture, and liberal tendencies are seen in one generation, so are patriarchal, non-democratic and Socialist values seen in that generation. Nevertheless, there are signs of value inversion in this generational transition.

Keywords: Generational Study, Generational Transition, Values and Attitudes, Value Changes, Iran.

I. Assistant Professor, Department of social Sciences, Payame Noor University, Tehran, Iran.

Email: hamedshiri2003@yahoo.com

Citations: Shiri, H., (2022). "Cohort Study of Value Changes in Iran (Secondary Analysis of 4th and 7th Wave Data in the World Values Survey)". *Two Quarterly Journal of Contemporary Sociological Research*, 11(20): 197-224. doi: 10.22084/csr.2022.24682.1996.

Homepage of this Article: https://csr.basu.ac.ir/article_4664.html?lang=en

1. Introduction

Late modernity (Giddens, 2018), post-modernization (Inglehart, 1998), post-industrial society (Bell, 1976) and network society (Castells, 2010) are words to describe the contemporary society and express the social changes of the last few decades that have affected our lifeworld in an unprecedented way. The reality of late modernity reveals that not only the structures and institutions of the society are constantly transformed and reconstructed as a result of technical-technological changes, but also the social and cultural system of the modern society undergoes transformation in the same way (Giddens, 2003 and 2018; Huntington, 2018 and Inglehart, 1989).

In the same way, the Iranian society has also experienced a comprehensive structural and institutional transformation in the last few decades, affected by global events and local and national contexts. In this context, one of the important issues is the issue of cultural transfer and its consequences, such as value transformation, cultural rupture and generational differences, which has provoked wide-ranging studies and analyses. It is in this direction that the article specifically studies value changes in the process of generational transition in Iran. The central questions are, how can these value and attitude changes be represented in the generational transition of the last two decades? Are these changes fundamental and meaningful? And how can the direction of these changes be described and interpreted in terms of cultural-value convergence or divergence?

2. Theoretical Approach

The theoretical approach is formulated by referring to the theory of social construction (Berger and Lockman, 1967), Inglehart's theory about value transformation (1971, 1985, 1989) and the theory of cultural globalization (Ritzer, 2015): Social conditions and contexts (objective reality) lead to changes in values and attitudes (subjective reality) and this change, in turn, transforms the economic, social and political reality. The changes caused by globalization as well as the dialectic of objective and subjective phenomena in Inglehart's thought, indicate the determination of socio-historical contexts and situations. This issue is discussed in the theory of "social constructionism" (Berger and Luckman 1967). According to this theory, cultural-value changes do not follow a fixed and deterministic pattern, but social action and value change are the result of the dialectical relationship between objective reality and subjective reality and are affected by primary and secondary socialization processes (Ibid,

185). Although it is possible to identify similar and homogenous trends in the value-cultural system, as a result of structural convergence and homogeneity, but in the final analysis, “different value priorities are a reflection of genetic characteristics, personal experiences, social situation and different processes of acculturation” (Schwartz and Bardi, 2001: 268).

3. Method

Methodologically, the paper was carried out in the documentary method and secondary analysis, and it is also one of the longitudinal studies that tries to measure the value changes in Iranian society in the 20-year generational transition, based on the 4th and 7th wave data in the World Values Survey (WVS, 2021). According to the aims, the research was conducted in the “Cohort study” method. Based on this, the values and attitudes of peers have been compared at two points in time: that is, 15 to 35-year-olds of the previous generation (20 years ago) and 35-55-year-olds of the current generation (now).

4. Findings and Data

The findings indicate that there has been no change in some values and attitudes, in the 20-year generational transition, and in others, there are generational differences, although these changes does not follow a general pattern. In the past, subjects such as “friends” and today, such as “leisure” and “politics” have become more important. As much as egalitarian gender attitudes (such as belief in gender equality in political management), democratic political culture (Such as the priority of democracy and the preference of elites), and liberal tendencies (belief in private ownership, priority of economic growth and individual responsibility) are seen in one generation, so are patriarchal (Education is more important for boys), non-democratic (Interest in authoritative leadership and military management) and Socialist values (Government ownership, environmental protection and government accountability) seen in that generation. Furthermore, there are signs of value inversion in this generational transition. Not only are religious values and beliefs weakened among the current generation (such as believing in life after death, hell, heaven and the likes), but there is divergence and inversion in moral norms, especially in behaviors such as bribery, tax fraud, abortion, and divorce.

5. Conclusion

Based on the findings, it can be argued that attitudes and values are more influenced by lived experiences, specific historical changes, and multi-layered social, economic, and political backgrounds than general and global predictable trends and predetermined paths. It is according to the theoretical approach of the research, whose evolved form is reflected in the theory of social constructionism by Berger and Luckman (1967). It can be expected that the results are less aligned with the theory of value changes (Inglehart, 1989, 1998), because the economic-social changes trends in Iran have followed a different path from the advanced industrial societies. On the other hand, the results has seriously challenged the assumptions of those who believe in the generational gap (Ghadri, 2003), generational discontinuity (Aghajari, 2003) or generational consensus (Bagheri, 2003). It shows how generational values and attitudes can change over time due to different social-historical experiences. Therefore, what is actually seen is the generational difference that occurs in the dialectic of generational objects and subjects.

مطالعه نسلی تغییرات ارزشی در ایران (تحلیل ثانویه داده‌های موج ۴ و ۷ پیمایش ارزش‌های جهانی)

حامد شیرینی^۱

شناسه دیجیتال (DOI): <https://dx.doi.org/10.22084/CSR.2022.24682.1996>

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۵/۱۱، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۱۱/۲۵

نوع مقاله: پژوهشی

صص: ۲۲۴-۱۹۷

چکیده

مطالعه تغییر ارزش‌ها و نگرش‌ها در ایران در گذار نسلی دو دهه اخیر موضوع اصلی مقاله حاضر است. رویکرد نظری و مفهومی مقاله با استناد به نظریه پسانوسازی اینگلههارت، جهانی شدن فرهنگی و نظریه برساخت‌گرایی اجتماعی صورت‌بندی شده است. از نظر روشی این مطالعه به شیوه اسنادی و تحلیل ثانویه انجام شده و با کاربرد مطالعه طولی نسلی، تغییرات ارزشی در جامعه ایران را براساس داده‌های موج ۴ و ۷ پیمایش ارزش‌های جهانی مورد سنجش قرار داده است. داده‌ها نشان می‌دهد در گذار نسلی ۲۰ ساله در برخی موضوعات ارزش‌ها و نگرش‌ها تغییری نکرده و در برخی دیگر ما شاهد تفاوت‌های نسلی هستیم؛ اگرچه این دگرگونی از یک الگوی عام تبعیت نمی‌کند. در گذشته موضوعی مانند «دوستان» و امروزه موضوعاتی چون «اوقات فراغت» و «سیاست» بیشتر اهمیت پیدا کرده است. همان‌گونه که نگرش‌های جنسیتی برابرخواهانه، فرهنگ سیاسی دموکراتیک و گرایش‌های لیبرالی در یک گروه نسلی دیده می‌شود، ارزش‌ها و نگرش‌های مردسالارانه، غیردموکراتیک و سوسیالیستی هم در همان نسل وجود دارد. با وجود این نشانه‌هایی از وارونگی ارزشی نیز در این گذار نسلی هویدا است.

کلیدواژگان: مطالعه نسلی، گذار نسلی، ارزش‌ها و نگرش‌ها، تغییرات ارزشی، ایران.

۱. استادیار گروه جامعه‌شناسی دانشگاه پیام‌نور، تهران، ایران (نویسنده مسئول).

Email: hamedshiri2003@yahoo.com

ارجاع به مقاله: شیرینی، حامد، (۱۴۰۱). «مطالعه نسلی تغییرات ارزشی در ایران (تحلیل ثانویه داده‌های موج ۴ و ۷ پیمایش ارزش‌های جهانی)». پژوهش‌های جامعه‌شناسی معاصر، ۱۱(۲): ۱۹۷-۲۲۴. doi: 10.22084/csr.2022.24682.1996
صفحه اصلی مقاله در سامانه نشریه: https://csr.basu.ac.ir/article_4664.html?lang=fa

۱. مقدمه

تحولات و دگرگونی‌های ساختاری و تکنولوژیکی دوران مدرن و بالتبع پیامدهای اجتماعی آن، اساساً از پدیده‌های استثنایی تاریخ بشریت است. برخلاف تغییرات تدریجی، بطئی و آرام گذشته، تغییرات جامعه جدید - که بعد از رنسانس با انقلاب صنعتی و انقلاب‌های سیاسی دو سده پیش شروع می‌شود - عموماً به شیوه رادیکال و انقلابی منجر به دگرگونی‌های عمیق و فراگیری در جامعه مدرن شده است. توصیف تحولات جامعه معاصر با واژگانی چون: مدرنیته متأخر (گیدنز، ۱۳۹۷)، پسانوسازی (اینگلهارت، ۱۳۷۷)، جامعه فراصنعتی (بل، ۱۹۷۶)، عصر اطلاعات و ارتباطات و جامعه شبکه‌ای (کاستلز، ۱۳۸۹) و جامعه دانش محور (دراکر، ۱۹۹۳) ناظر بر تغییرات اجتماعی چند دهه اخیر است که به شکل بی‌سابقه‌ای زیست جهان اجتماعی ما را متأثر ساخته است. در این میان اجتماع سنت بنیاد کهن و نظام ارزشی - فرهنگی متکی به آن پیش و بیش از هر چیزی دچار تحول شده است. «گیدنز» خاطرنشان می‌سازد که تحول مدرنیته با درهم شکستن صورت‌های قدیم اجتماع به دگرگونی‌های ارزشی مهمی منجر شده است (گیدنز، ۱۳۹۷؛ ۱۹۹۲). واقعیت مدرنیته متأخر آشکار می‌سازد که نه تنها ساختارها و نهادهای جامعه مداماً در نتیجه تغییرات فنی - تکنولوژیکی متحول و بازسازی می‌شود؛ بلکه نظام اجتماعی و فرهنگی جامعه مدرن نیز به همان سان و به سرعت دگرگونی می‌پذیرد (گیدنز، ۱۳۹۲؛ ۱۳۸۲؛ هانتینگتون، ۱۳۹۷؛ اینگلهارت، ۱۳۹۵). آن چه وقوع یافته این است که ارزش‌ها و انتظارات مردم از زندگی در حال تغییر است؛ تغییری که نهایتاً هنجارهای بنیادین حاکم بر سیاست، کار، مذهب، خانواده و رفتارهای جنسی را متأثر خواهد کرد (اینگلهارت، ۱۳۷۷).

از اواسط قرن بیستم میلادی و دوره پس از جنگ جهانی دوم و در پی نوسازی جهانی و تغییرات سریع و رویدادهای بزرگ - نظیر جنگ، انقلاب و جنبش‌های اجتماعی - ما شاهد شکاف وسیع و عمیقی بین اجتماع سنتی و جامعه مدرن هستیم (توکل و قاضی نژاد، ۱۳۸۵). تحت این شرایط جامعه ایران نیز در چند دهه اخیر به طور هم‌زمان متأثر از رخدادهایی است که هم در عرصه جهانی و هم به اشکال مختلف در سطح محلی و ملی تجربه شده است. مدرنیزاسیون، جهانی شدن، کاربرد فزاینده تکنولوژی‌های اطلاعاتی و ارتباطی، در کنار رویدادهای سیاسی، اجتماعی و اقتصادی چند دهه اخیر زمینه‌ساز دگرگونی ساختاری و نهادی فراگیری در جامعه ایران شده است. این موضوع به طرح پرسش‌های مهم و مباحثی دامنه‌دار در حوزه تغییرات اجتماعی - فرهنگی منجر شده است.

نظام‌های اجتماعی در فرآیند جامعه‌پذیری و به واسطه کارگزاران این فرآیند تمایل

دارند الگوها و نظام ارزشی ایده‌آل خود را نهادینه کرده و به شیوه‌ای مستمر بازتولید کنند. با وجود این به دلیل پیچیدگی و کنترل ناپذیری فرآیندهای جامعه‌پذیری، تنوع نهادی و تغییرات زمینه‌ای و ساختاری، هم‌گرایی ارزشی و گذار نسلی همیشه مطابق انتظارات کارگزاران اجتماعی نیست. در این رابطه یکی از مسائل و چالش‌های پیش‌رو در ایران پس از انقلاب، مسأله دگرگونی ارزشی، گسست فرهنگی و اختلافات نسلی و به ویژه فرآیند انتقال فرهنگی است که به بررسی‌ها و تحلیل‌های دامنه‌داری در حوزه تغییرات ارزشی - فرهنگی منجر شده است. برخی از پژوهش‌ها با تأکید بر کم‌وکیف این دگرگونی‌گرایش به عرفی‌شدن و مادی‌گرایی را در تقابل با ارزش‌های فرامادی‌گرایانه سنتی و دینی جامعه پساانقلابی مورد تأکید قرار داده‌اند (رفیع‌پور، ۱۳۹۶؛ ۱۳۹۷؛ طالبان و همکاران، ۱۳۸۹). دیگران تشنگی و تنوع فرهنگی دوران مدرن را می‌بینند که جایگزین تجانس فرهنگی جامعه سنتی شده است (آزادارمکی و ملکی، ۱۳۸۶) و یا بر وضعیت پیوستاری این تغییرات فرهنگی در ایران اشاره می‌کنند که دربرگیرنده روندهای توافقی-تعارضی است (عسکری خانقاه و آزادارمکی، ۱۳۸۰). برخی دیگر موضوع تغییرات ارزشی را ذیل مطالعات نسلی قرار داده و دگرگونی نسلی را پیامد تحولات اجتماعی- فرهنگی در جامعه معاصر می‌دانند که در خوشبینانه‌ترین حالت به تفاوت نسلی (توکلی، ۱۳۸۲) و در بدترین وضعیت به شکاف یا انقطاع نسلی (آقاجری، ۱۳۸۲؛ قادری، ۱۳۸۲؛ و سریع‌القلم، ۱۳۸۲) انجامیده است.

در این چارچوب، مقاله حاضر به طور خاص به مطالعه تغییرات ارزشی در ایران در فرآیند گذار نسلی می‌پردازد. این مطالعه طولی که از نوع «مطالعات نسلی»^۱ است با استفاده از داده‌های موج ۴ و موج ۷ پیمایش ارزش‌های جهانی^۲، دگرگونی ارزش‌ها و نگرش‌ها را در دو دهه اخیر مورد سنجش قرار می‌دهد. این موضوع از یک طرف شناخت تحول در نظام ارزشی ایران را در یک دوره زمانی مورد هدف قرار می‌دهد و از طرف دیگر می‌تواند پاسخی به پرسش‌های معطوف به دگرگونی نسلی در جامعه معاصر ایران باشد. مسأله محوری این است که تغییرات ارزشی و نگرشی در گذار نسلی دو دهه اخیر چگونه قابل بازنمایی است؟ آیا این نظام فرهنگی در گذار نسلی دگرگونی مهم و معناداری را تجربه کرده است و این که سمت و سوی این تغییرات از نظر هم‌گرایی یا واگرایی ارزشی- فرهنگی چگونه قابل توصیف و تفسیر است؟

۲. مروری بر مطالعات پیشین

با جستجو و ارزیابی مطالعات انجام‌شده، طیف گسترده و متنوعی از پژوهش‌ها دیده می‌شوند که از جنبه‌های مختلفی مسأله تغییرات ارزشی و فرهنگی در ایران را مورد

بررسی قرار داده‌اند. در ارتباط و هم‌سو با پژوهش حاضر برخی از این پژوهش‌ها به تغییرات ارزشی-فرهنگی ایران در طول زمان توجه نشان داده‌اند؛ «رفیع‌پور» (۱۳۹۶)؛ (۱۳۹۷) در مطالعات خود با هدف سنجش تغییر ارزش‌ها در سه دوره زمانی ۱۳۶۵، ۱۳۷۱ و ۱۳۷۱ به این نتیجه رسیده است که بعد از انقلاب در نتیجه برنامه‌ها و فرآیندهای مدرنیزاسیون گرایش به سمت ارزش‌های مادی افزایش و در مقابل ارزش‌های مذهبی تضعیف شده است. «طالبان» و همکاران (۱۳۸۹) نیز نشان داده‌اند که از دهه پنجاه تا دهه سوم انقلاب اهمیت ارزش‌های مادی افزایش و از اهمیت ارزش‌های معنوی کاسته شده است. در پژوهشی مشابه «عیوضی» و «جهان‌بین» (۱۳۹۱) البته ضمن نفی سکولاریسم، نشانه‌هایی از گرایش به ارزش‌های مادی، تضعیف فرهنگ کار و کاهش امید به آینده را در ایران پس‌انقلاب شناسایی کرده‌اند.

بخش عمده‌ای از مطالعه تغییرات فرهنگی-ارزشی در ایران پژوهش‌هایی است که موضوع دگرگونی نسلی را تحلیل کرده‌اند. بررسی شکاف یا انقطاع نسلی، تفاوت نسلی و توافق نسلی مسأله اصلی در این قبیل تحقیقات نظری-تجربی است. «آقاجاری» (۱۳۸۲) از مدافعان گرایش نخست، انقطاع نسل‌ها در ایران را نتیجه برخورد نظام اجتماعی بومی با نظام اجتماعی و فرهنگ مدنی و عقلانیتی می‌داند که از غرب وارد شده است. در تحلیلی مشابه «قادری» (۱۳۸۲) شکاف نسلی را نتیجه تلاقی پارادایم مدرنیته و سنت در جامعه ایران می‌داند. او بر این باور است که مجموعه تغییرات اجتماعی و فرهنگی، جمعیتی و فرآیند جهانی شدن زمینه‌ساز بحران نسلی و گسست نسلی شده است؛ هم‌چنین بررسی دانش و همکاران (۱۳۹۳) در مورد شکاف نسلی نشان می‌دهد که گرایش نوجوانان و جوانان به ارزش‌های مدرن و احساس بحران هویت ناشی از جداافتادگی آن‌ها از نسل‌های پیشین در حال افزایش است. «معیدفر» (۱۳۸۳) در مقاله «شکاف نسلی یا گسست فرهنگی» استدلال می‌کند که آن‌چه در حال وقوع است بیش از آن‌که بیانگر شکاف نسلی باشد معرف گسست فرهنگی به واسطه شرایط انقلابی و پدیده جهانی شدن است؛ در مقابل، دیگران در دفاع از «تفاوت نسلی» نشان می‌دهند که وجود ساختارهای نهادی مانند دین، خانواده و سیاست (آزادارمکی، ۱۳۸۶) و تکثر شیوه‌های فرهنگی (عبداللهیان، ۱۳۸۲) در جامعه ایران از انقطاع نسلی ممانعت کرده است. نتایج پژوهش «غلام‌رضا کاشی» و «گودرزی» (۱۳۸۴) نیز باور به تعارض ارزشی و نگرشی میان گروه‌های نسلی را تأیید نمی‌کند، اما بر نقش تجربیات نسلی در بروز تفاوت میان نسل‌های گوناگون تأکید دارد. از رویکردی دیگر «باقری» (۱۳۸۲) و «ساروخانی» و «صداقتی‌فرد» (۱۳۸۸) معتقدند که نتیجه مطالعات آن‌ها نه تفاوت یا شکاف و انقطاع نسلی، بلکه مؤید توافق نسلی است.

پژوهشگران دیگر، جنبه‌های دیگر تغییرات ارزشی را واکاوی کرده‌اند؛ «عسکری خانقاه» و «آزادارمکی» (۱۳۸۰) ضمن بهره‌گیری از نظریات ریتزر، گیدنز و اینگلهارت در جامعه‌شناسی نظری متأخر و طرح پژوهشی تجربی نتیجه‌گیری می‌کنند که تغییرات فرهنگی در ایران براساس پیوستاری که دربرگیرنده‌ی دو فرآیند مکملی تعارضی و توافقی است، صورت گرفته است. یافته‌های مطالعه‌ی «آزادارمکی» و «غیاثوند» (۱۳۸۳) نیز نشان می‌دهد که تحولات فرهنگی-اجتماعی دهه‌های اخیر به تغییر در ساختار نظام ارزشی-منجر شده است. آنومی هنجاری، ابهام هنجاری و پایداری نظام هنجاری گونه‌های سه‌گانه‌ی تغییرات ارزشی است که آن‌ها در مناطق مختلف شناسایی می‌کنند؛ هم‌چنین «وثوقی» و «اکبری» (۱۳۸۹) با بررسی تغییر ارزش‌ها در دو سطح خرد و کلان و با استناد به داده‌های تطبیقی جهانی به این نتیجه می‌رسند که ارزش‌ها در کشورهای مختلف در حال تغییر است؛ اگرچه نمی‌توان الگوی عامی برای جهت و سرعت این تغییرات تشخیص داد. پژوهش حاضر در تداوم و تکمیل مطالعات پیشین تلاش می‌کند به شیوه‌ی «مطالعات طولی نسلی» دگرگونی ارزشی-فرهنگی در جامعه‌ی معاصر ایران را مورد بررسی قرار دهد. در واقع، بیشتر مطالعات انجام شده در ایران به شیوه‌ی «مقطعی» بوده و مطالعات طولی هم عمدتاً به شیوه‌ی «روند پژوهشی» انجام شده و توجه کمتری به مطالعات طولی «پانلی» یا «نسلی» نشان داده‌اند. رویکرد خاص روش‌شناختی و کاربرد «مطالعه‌ی نسلی» در بررسی تغییرات فرهنگی و بازتحلیل جدیدترین مطالعات انجام شده در این حوزه وجه تمایز پژوهش حاضر است.^۳

۳. تأملات نظری-مفهومی

تغییر و دگرگونی واقعیت اجتناب‌ناپذیر همه‌ی جوامع و فرهنگ‌های بشری در همه‌ی ادوار تاریخی است. با وجود این تنها در تاریخ جامعه‌ی مدرن است که در نتیجه‌ی مواجهه با پدیده‌ی «سرعت تاریخ» (روشه، ۱۳۹۹) و دگرگونی‌های بنیادین پرسش در باب تغییرات اجتماعی به سوژه‌ی محوری تحلیل‌های جامعه‌شناختی مدرنیت تبدیل می‌شود؛ از این رو، تغییرات فرهنگی و تحول در نظام‌های ارزشی، از جمله شاخص‌ها و مؤلفه‌های تغییر اجتماعی است که در ادبیات و بررسی‌های سطح خرد و کلان جامعه‌شناسی مورد توجه قرار گرفته است.

رویکرد مفهومی-نظری پژوهش حاضر با استناد به نظریه‌ی «پسانوسازی اینگلهارت»، «جهانی‌شدن فرهنگی» و نظریه‌ی «تعامل‌گرایی اجتماعی» صورت‌بندی شده است؛ نظریه‌ی نوسازی عام‌ترین تحلیل و تبیین از دگرگونی‌های فرهنگی-اجتماعی را در چارچوب رویکردهای نوتکاملی توسعه‌ی ارائه کرده است. اینگلهارت به‌عنوان شاخص‌ترین

اندیشمند نظریه‌نوسازی به تأکید نظریه‌دگرگونی ارزشی جامعه پیشرفته صنعتی را مورد تأمل قرار داده است (۱۹۷۱؛ ۱۹۸۵؛ ۱۳۹۵). وی جامعه پیشرفته جدید دوران پسانوسازی را مرحله‌ای متأخر در توسعه می‌داند که با باورها و ارزش‌هایی بسیار متفاوت از ارزش‌های عصر نوسازی تشخیص می‌یابد. طبق این نظریه، اولویت‌های ارزشی در جامعه پیشرفته صنعتی یا پسانوسازی از سمت مسائل و دل‌بستگی‌های مادی پیرامون امنیت اقتصادی و جانی به سوی تأکید بیشتر بر آزادی، ابراز عقیده و کیفیت زندگی یا ارزش‌های فرامادی گرایش پیدا کرده است (اینگلهارت و آبرامسون، ۱۳۷۸؛ ۱۰۲). اینگلهارت مدعی است این تحول در طی چند دهه گذشته سراسر جامعه صنعتی پیشرفته را در نوردیده است؛ اگرچه چرخش از ارزش‌های مادی به فرامادی منحصراً پدیده‌ای غربی نیست، چراکه ظهور ارزش‌های فرامادی رابطه نزدیکی با رونق اقتصادی دارد و هر جامعه‌ای که از رشد اقتصادی کافی بهره برده باشد این چرخش در آن روی خواهد داد (اینگلهارت، ۱۳۷۸؛ ۹۶؛ اینگلهارت و آبرامسون، ۱۳۷۸؛ ۹۹). نظریه‌نوسازی مطابق تحلیل اینگلهارت مبتنی بر این فرض است که تغییر صنعتی و اقتصادی (توسعه) به تغییر فرهنگی (ارزش‌ها) منجر می‌شود و این خود زمینه‌ساز تغییرات گسترده‌تر سیاسی (دموکراسی) است. رشد فزاینده صنعتی شدن و توسعه اقتصادی، ارزش‌های سنتی را به سمت ارزش‌های عقلانی-سکولار متمایل می‌سازد. با گذار به جامعه فراصنعتی این ارزش‌های فرامادی (ارزش‌های ابراز وجود) هستند که جایگزین ارزش‌های مادی (ارزش‌های بقا) می‌شوند (اینگلهارت و لزل، ۱۳۹۴؛ ۲۰-۱). اینگلهارت، دگرگونی ارزشی را با دو فرضیه پیش‌بینی‌کننده تبیین می‌کند؛ براساس فرضیه کمیابی «اولویت‌های فرد بازتاب محیط اقتصادی-اجتماعی اوست» (اینگلهارت، ۱۹۸۵؛ ۱۰۳). این فرضیه که عملاً صورت‌بندی ویژه اینگلهارت از نظریه سلسله‌مراتبی نیازهای مازلو است نیازهای مادی (معطوف به بقای فیزیکی) را در پایین‌ترین و اساسی‌ترین سطوح قرار می‌دهد که برای افراد جنبه تعیین‌کننده دارند؛ بنابراین اولویت بخشی به نیازهای فرامادی (معطوف به خودابرازی و شکوفایی) فقط در مراحل اهمیت می‌یابند که نیازهای سطح نخست برآورده شده باشند. بر پایه این استدلال نظام ارزشی-فرهنگی تابعی از شرایط محیطی اقتصادی-اجتماعی است. به این معنا که دوره‌های رونق به افزایش فرامادی‌گرایی و دوره‌های کمیابی به مادی‌گرایی می‌انجامد (۱۳۹۵؛ ۱۳۷۸). فرضیه کمیابی به دگرگونی‌های کوتاه‌مدت یا آثار دوره‌ای اشاره دارد، اما اینگلهارت با تأکید بر اثرات بلندمدت فرآیندهای جامعه‌پذیری و در تکمیل نظریه خود مبنی بر جایگزینی نسلی ارزش‌های فرامادی به «فرضیه اجتماعی شدن» متوسل می‌شود. «ارزش‌های اساسی فرد به شکلی گسترده انعکاس شرایطی است که طی سال‌های قبل از بلوغ فراهم شده

است) (اینگلهارت، ۱۹۸۵: ۱۰۳)؛ از این رو، نظام‌های ارزشی نسل‌های جوان‌تر، که در نتیجه برخورداری از رفاه اقتصادی و امنیت وجودی دارای ارزش‌های فرامادی هستند، سرانجام جایگزین ارزش‌های مادی نسل‌های پیرتر خواهد شد که در شرایط اقتصادی و اجتماعی دشوارتری زیسته‌اند (اینگلهارت و آبرامسون، ۱۳۷۸: ۶۲). اینگلهارت نشان می‌دهد که تفاوت میان اجتماعی‌شدن تکوینی جوانان اروپایی با بزرگسالانشان موجب شده تا جوان‌ترها اولویت نسبتاً بالایی برای آزادی و ابراز عقیده قائل شوند. در نتیجه با جای‌گیری نسل جدید در آینده نوعی جابه‌جایی به سوی اولویت‌های ارزشی فرامادی روی خواهد داد (همان: ۶۰). فرضیه‌ی جامعه‌پذیری بیان می‌کند که تغییرات ذهنی روی داده (سیطره‌ی ارزش‌های فرامادی در بین نسل جدید) در رابطه‌ای دیالکتیکی خود به تغییر شرایط عینی و اجتماعی می‌انجامد.

مسئله‌ی دگرگونی ارزشی در جامعه‌ی معاصر - علاوه بر چشم‌انداز نظری پسانوسازی اینگلهارت و ملازم با آن - از منظر «جهانی‌شدن فرهنگی» و چشم‌اندازهای نظری معطوف آن نیز تئوریزه شده است. جهانی‌شدن که به «دهم فشرده‌شدن جهان و تراکم آگاهی نسبت به جهان به‌عنوان یک کل» (رابرتسون، ۱۳۹۳: ۳۵) اشاره دارد؛ نخست در حوزه‌ی اقتصاد، و سپس در سال‌های پایانی این دهه متأثر از انقلاب ارتباطات و تقسیم کار جهانی به سایر حوزه‌های سیاسی، اجتماعی و فرهنگی کشیده شده است (نش، ۱۳۹۹: ۱۰). جنبه‌های فرهنگی جهانی‌شدن از سه چشم‌انداز متمایز مورد بحث قرار گرفته است؛ پارادایم «هم‌گرایی فرهنگی»، هم‌سانی و هم‌گونی فزاینده‌ی فرهنگ جهانی در نتیجه‌ی جهانی‌شدن عقلانیت و بری، منطق سرمایه‌داری متأخر و رشد و کاربرد تکنولوژی‌های اطلاعاتی و ارتباطی را مورد تأکید قرار می‌دهد که حاصل آن مشابه‌شدن فرهنگ‌های جهان و در وجهی دیگر «غربی‌شدن»، «آمریکایی‌شدن» و «مک‌دونالدی‌شدن» فرهنگ جهانی است. در وجه مقابل پارادایم «تمایزگرایی فرهنگی» قرار دارد که معتقد است علیرغم تأثیرگذاری جهانی‌شدن تفاوت‌های ماندگار درون و بین فرهنگ‌ها همیشه وجود داشته و همیشه باقی خواهد ماند. در این چشم‌انداز جهانی‌شدن فقط در سطح رخ می‌دهد و ساختار ژرف فرهنگ‌ها تا حد زیادی، اگر نه تماماً، از آن تأثیر نمی‌گیرد. تکثر فرهنگی فزاینده در ایالات متحده (عمدتاً رشد جمعیت آمریکاییان اسپانیایی‌تبار) و اروپای غربی (عمدتاً جمعیت‌های مسلمانان در حال رشد) نمونه‌های عینی در پارادایم تمایزگرایی فرهنگی است. نهایتاً پارادایم «پیوندی‌شدن فرهنگی» بر آمیزش فرهنگ‌ها به مثابه پیامد جهانی‌شدن و تولید فرهنگ‌های هیبریدی نوین و منحصر به فرد بر اثر ادغام جهانی و محلی تأکید می‌کند. فرهنگ‌هایی که قابل تقلیل یافتن به هیچ‌یک از دو فرهنگ محلی یا جهانی نیستند (ریتزر، ۱۳۹۴: ۴۷۰-۴۵۳).

علیرغم نگرش‌ها و بینش‌های متمایز حقیقت این است که جهانی شدن باعث مبادله ایده‌ها و ارزش‌ها در سرتاسر مرزهای بین‌المللی شده است و استانداردهای رفتاری، هنجارهای اجتماعی و رفتار انسانی را تغییر داده است (مک‌کوی، ۲۰۰۰؛ به نقل از: وثوقی و اکبری، ۱۳۸۹: ۱۰۱). اکنون تکنولوژی‌های ارتباط الکترونیکی امکان اشاعه سبک‌های زندگی فرهنگی نوینی را پدید آورده است که سبب بروز شکل‌های جدید از تضاد و وفاق بر بستر جهانی-محلی‌گرایی گردیده است. جهانی شدن با تلفیق و آمیزش زمینه و فرهنگ جهانی-محلی موجد مدرنیته پیوندی است که به بازآفرینی و دگرگونی فضای اجتماعی زندگی روزمره در تلاقی مدرنیته غربی و سنت‌های تاریخی-فرهنگی محلی منجر شده است (مقدس و غفاری نسب، ۱۳۸۳: ۱۷۶-۱۷۳).

رویکرد نظری پژوهش حاضر، معطوف به چارچوب گسترده‌تری است که به نوعی نظریه دگرگونی ارزشی اینگلهارت و جهانی شدن فرهنگی را نیز دربرمی‌گیرد؛ شرایط و زمینه‌های عینی و اجتماعی منجر به تغییر ارزش‌ها و نگرش‌ها (واقعیت ذهنی) می‌شود و این تغییر به نوبه خود واقعیت اقتصادی، اجتماعی و سیاسی را دگرگون می‌سازد. تغییرات ناشی از جهانی شدن و هم‌چنین دیالکتیک سطوح خرد و کلان در بینش اینگلهارت در واقع بیانگر تعیین‌بخشی زمینه‌ها و موقعیت‌های اجتماعی-تاریخی است. دگرگونی‌های اقتصادی اجتماعی و فرهنگی در مسیرهایی منسجم به موازات هم پیش می‌روند، اما بیش از آن‌که بیانگر تحول خطی و جبرگرایانه باشند در نتیجه تأثیرپذیری از عوامل گوناگون اشکال غیرخطی، متکثر و انعطاف‌پذیر دارند. این رویکرد منطبق با نظریه تعامل‌گرایی اجتماعی است که تجارب جامعه‌پذیری را به مثابه فرآیندی مادام‌العمر و چندوجهی در شکل‌دهی به شخصیت و باورها و نگرش‌های افراد مورد تأکید قرار می‌دهد. جامعه‌پذیری گاهی آگاهانه و آشکارا و گاهی ناآگاهانه و پنهان، نظام فرهنگی-ارزشی را به‌طور مداوم و بازاندیشانه دگرگون می‌سازد؛ بنابراین تغییرات فرهنگی-ارزشی از الگویی ثابت و جبرگرایانه پیروی نمی‌کند. این موضوع همان چیزی است که در نظریه «برساخت‌گرایی اجتماعی» «برگر» و «لاکمن» (۱۳۹۹) - که صورت تکامل‌یافته تعامل‌گرایی اجتماعی است - تئوریزه شده است. طبق این نظریه کنش اجتماعی و تغییر ارزشی محصول رابطه دیالکتیکی واقعیت عینی و واقعیت ذهنی است (همان: ۱۸۵). این رابطه دیالکتیکی متأثر از فرآیندهای جامعه‌پذیری اولیه و ثانویه است. تغییر یا استحاله زمانی روی می‌دهد که بین جریان‌های اجتماعی شدن عدم هماهنگی و تطابق به وجود می‌آید. در چارچوب این نظریه و در جستجوی کشف فرآیند تغییر ارزش‌ها، زمینه‌ها و منابع شناختی قدیم و جدید فرد مورد توجه قرار می‌گیرد (رضایی و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۹-۱۶)؛ اگرچه بتوان در نتیجه هم‌گرایی و هم‌گونی ساختاری، روندهایی مشابه و هم‌گون را در نظام ارزشی-فرهنگی

شناسایی کرد، اما در تحلیل نهایی «اولویت‌های ارزشی متفاوت افراد بازتاب خصوصیات ژنتیکی، تجربیات شخصی، موقعیت اجتماعی و فرآیند فرهنگ‌سازی متفاوت آن‌هاست» (شوارتز و باردی، ۲۰۰۱: ۲۶۸).

در پژوهش حاضر، مطالعه‌ی نسلی تغییرات ارزشی در جامعه‌ی ایران از منظر نظریه‌ی تعامل‌گرایی اجتماعی و تأکید این رویکرد بر نقش تجارب متفاوت اجتماعی شدن در تغییرات ارزشی مورد توجه قرار گرفته است و در این چارچوب با استناد به مفروضات نظری جهانی شدن فرهنگی و تحلیل مفهومی اینگلهارت مبنی بر تمایزگذاری ارزشی از مادی‌گرایی به فرامادی‌گرایی، روند و الگوی تغییرات ارزشی جامعه‌ی ایران در دو دهه‌ی اخیر مورد بررسی قرار گرفته است.

۴. روش‌شناسی

از نظر روش‌شناختی این مطالعه به شیوه‌ی اسنادی و با تحلیل ثانویه‌ی داده‌های «پیمایش ارزش‌های جهانی»^۴ به اجرا درآمده است و از نظر زمانی در زمره‌ی «مطالعات طولی»^۵ است که تلاش می‌کند تغییرات فرهنگی-ارزشی جامعه‌ی ایران را در ۲۰ سال اخیر مورد بررسی قرار دهد. بدین منظور داده‌های موج ۴ و موج ۷ پیمایش ارزش‌های جهانی که به ترتیب در سال ۲۰۰۰ م. (۱۳۷۹ ه.ش.) و ۲۰۲۰ م. (۱۳۹۹ ه.ش.) - یعنی در فاصله‌ی ۲۰ سال - گردآوری شده و داده‌های آن برای ایران در دسترس است، مورد بازتحلیل قرار گرفته‌اند (پیمایش ارزش‌های جهانی، ۲۰۲۱). تحقیقات طولی عموماً به سه شیوه‌ی «روندپژوهی»، «پانل» و «نسلی یا کوهورت»^۶ انجام می‌شوند (بیکر، ۱۳۹۹: ۶۳) که در بررسی حاضر با توجه به هدف تحقیق و داده‌های موجود از شیوه‌ی «مطالعه‌ی نسلی»^۷ استفاده شده است؛ بدین معنا که داده‌های مربوط به افراد هم سن و سال با گذشت زمان و در دو مقطع به فاصله‌ی زمانی ۲۰ سال مورد مقایسه قرار گرفته‌اند. بر این اساس «نسل گذشته» در دامنه‌ی سنی ۳۵-۱۵ سال با نسل ۲۰ سال بعد (یعنی ۵۵-۳۵ ساله‌های حال حاضر) مورد مقایسه قرار گرفته‌اند. داده‌های «نسل گذشته» از موج ۴ و داده‌های «نسل حاضر» از موج ۷ پیمایش ارزش‌های جهانی استخراج شده‌اند.

جدول ۱: ویژگی‌های جامعه‌ی مورد مطالعه

تعداد نمونه	سال انجام پیمایش در ایران (موج)	گروه نسلی	گروه‌های سنی
۱۵۸۵	۲۰۰۰ (موج ۴)	نسل گذشته	سال ۱۵-۳۵
۶۹۸	۲۰۲۰ (موج ۷)	نسل حاضر	سال ۳۵-۵۵
۲۲۸۳	-	-	جمع

شاخص‌ها و متغیرها: تغییرات فرهنگی و ارزشی در پیمایش ارزش‌های جهانی در قالب شاخص‌های متعددی از قبیل: «ارزش‌ها و نگرش‌های اجتماعی»، «شاخص اعتماد اجتماعی»، «ارزش‌های اقتصادی»، «ارزش‌های دینی»، «هنجارهای اخلاقی»، «علائق سیاسی و مشارکت سیاسی» و شاخص‌های ترکیبی مانند «ارزش‌های سکولار» و «ارزش‌های رهایی‌بخش» مورد سنجش قرار گرفته است (پیمایش ارزش‌های جهانی، ۲۰۲۱).

۵. یافته‌ها و نتایج

بررسی حاضر با استناد به داده‌های پیمایش ارزش‌های جهانی دگرگونی و تغییر ارزش‌ها و نگرش‌های یک گروه نسلی را در ایران در گذار ۲۰ ساله (۲۰۲۰-۲۰۰۰ م.) به شیوه مطالعات طولی نسلی مورد سنجش قرار داده است. بررسی این تغییرات و مقایسه نسلی از طریق شاخص‌ها و متغیرهای مختلفی انجام شده است.

۵-۱. ارزش‌ها و نگرش‌های اجتماعی

«نگرش به موضوعات مهم در زندگی» و پای‌بندی و باور به ارزش‌های اجتماعی از قبیل «مدارای اجتماعی» و «برابری جنسیتی»، از جمله مؤلفه‌هایی هستند که در پیمایش ارزش‌های جهانی در قالب شاخص «ارزش‌های اجتماعی و نگرش‌ها» مورد بررسی قرار گرفته‌اند (WVS, 2021).

در موضوع «نگرش به موضوعات مهم در زندگی» در برخی معرف‌ها (از قبیل: خانواده، کار و دین) بین دو نسل تفاوتی دیده نمی‌شود، اما در برخی موضوعات دیگر (مانند: سیاست، دوستان و اوقات فراغت) نگرش‌ها متفاوت است؛ به طوری که برای نسل گذشته موضوعی مانند «دوستان» و برای نسل امروز موضوعاتی چون «اوقات فراغت» و «سیاست» بیشتر اهمیت پیدا کرده است.

ارزش‌های اجتماعی در پیمایش ارزش‌های جهانی در قالب دو شاخص «مدارای اجتماعی» و «نگرش جنسیتی» مورد سنجش قرار گرفته است. نتایج تحلیل آماری در مورد شاخص «مدارای اجتماعی» بیانگر میانگین‌های متفاوت دو نسل است. به این معنا که مدارای اجتماعی در بین ۳۵-۱۵ ساله‌های ۲۰ سال پیش، «بیشتر» از نسل ۳۵-۵۵ ساله‌های حاضر است. در شاخص «نگرش جنسیتی» نیز در معرف‌های «رضایت‌بخش بودن خانه‌داری» و «شغل به مثابه حقی مردانه» تفاوتی بین نگرش نسل گذشته و نسل حاضر وجود ندارد، اما در معرف‌های «برتری مردان در رهبری سیاسی» و «اهمیت تحصیلات برای پسران» نگرش‌های نسلی متفاوت است؛ اگرچه

جدول ۲: مقایسه شاخص ارزش‌ها و نگرش‌های اجتماعی و مؤلفه‌های آن در بین دو نسل

T		آزمون لون		میانگین		گویه‌ها	ارزش‌ها و نگرش‌های اجتماعی
Sig.	T	Sig.	F	۳۵-۵۵ سال (۲۰۲۰)	۱۵-۳۵ سال (۲۰۰۰)		
۰/۳۳۳	۰/۹۷	۰/۰۴۵	۴/۰۴	۳/۹۲	۳/۹۳	اهمیت خانواده	نگرش به موضوعات مهم در زندگی*
۰/۰۰۱	۳/۲۳	۰/۶۳۴	۰/۲۳	۳/۰۴	۳/۱۵	اهمیت دوستان	
۰/۰۰۰	-۷/۴۱	۰/۰۰۷	۷/۲۳	۳/۲۸	۳/۰۲	اهمیت اوقات فراغت	
۰/۰۰۴	-۲/۸۵	۰/۲۲۴	۱/۴۸	۲/۶۴	۲/۵۱	اهمیت سیاست	
۰/۹۵۲	۰/۰۶۰	۰/۶۶۵	۰/۱۹	۳/۷۴	۳/۷۵	اهمیت کار	
۰/۱۴۰	۱/۴۸	۰/۰۱۴	۶/۱۱	۳/۶۸	۳/۷۲	اهمیت دین	
۰/۰۰۰	۵۰/۱۱	۰/۰۰۰	۲۸۵/۲۷	۲/۲۷	۵/۴۰	مدارای اجتماعی	مدارای اجتماعی***
۰/۰۳۸	-۱/۸۱	۰/۲۱۸	۱/۵۲	۲/۲۹	۲/۲۱	برتری مردان در رهبری سیاسی	نگرش جنسیتی***
۰/۰۰۰	۵/۴۲	۰/۶۴۳	۰/۲۱	۲/۴۷	۲/۷۲	اهمیت تحصیلات برای پسران	
۰/۵۵۲	-۰/۵۹	۰/۰۰۰	۷۲/۸۳	۱/۹۳	۱/۹۱	رضایت‌بخش بودن خانه‌داری	
۰/۰۷۰	۰/۵۵	۰/۳۹۰	۱/۱۲	۱/۳۴	۱/۳۵	شغل به مثابه حقی مردانه	

* دامنه متغیر: از اصلا (۱) تا ... خیلی مهم (۴)
 ** دامنه متغیر: از اتفاق خوب (۱) تا ... اتفاق بد (۳)
 *** دامنه متغیر: از کم (۱) تا ... زیاد (۶)
 **** دامنه متغیر: از کاملاً موافق (۱) تا ... کاملاً مخالف (۴)

نسل حاضر (۳۵-۵۵ ساله‌ها) با این گویه که «مردان نسبت به زنان رهبران سیاسی بهتری هستند» مخالفند، اما بالعکس با گویه «اهمیت تحصیلات برای پسران» موافق‌اند. این درحالی‌ست که نگرش جنسیتی نسل گذشته (۳۵-۱۵ ساله‌های ۲۰ سال پیش) در این دو گویه کاملاً متفاوت با نسل حاضر است، یعنی آن‌ها در گویه نخست، نگرش مردسالارانه و در گویه دوم نگرش برابری خواهانه دارند.

۲-۵. خوشبختی و بهزیستی

شاخص «خوشبختی و بهزیستی» از دیگر شاخص مورد بررسی در پیمایش ارزش‌های جهانی است. کم و کیف این شاخص در گذار نسلی ۲۰ ساله در جدول ۳، مورد بررسی قرار گرفته است.

براساس یافته‌ها تفاوتی از نظر «احساس خوشبختی» و «آزادی انتخاب و کنترل زندگی» بین دو نسل دیده نمی‌شود، اما در سایر گویه‌ها میانگین‌های این دو نسل از هم متفاوت بوده و نسل گذشته میانگین بالاتری نسبتاً به نسل حاضر دارد. این بدان معناست که «وضعیت سلامتی» و هم‌چنین میزان «رضایت از زندگی» و «رضایت از وضعیت مالی خانواده» در گذشته نسبت به امروز بهتر بوده است.

جدول ۳: مقایسه شاخص خوشبختی و بهزیستی و مؤلفه‌های آن در بین دو نسل

آزمون T		آزمون لون		میانگین		گویه‌ها	شاخص
Sig.	T	Sig.	F	سال ۳۵-۵۵ (۲۰۲۰)	سال ۱۵-۲۵ (۲۰۰۰)		
۰/۲۲۱	۱/۲۲	۰/۰۰۵	۷/۹۸	۲/۷۵	۲/۸۰	احساس خوشبختی*	خوشبختی و بهزیستی
۰/۰۰۰	۸/۹۵	۰/۰۰۲	۹/۷۷	۳/۷۶	۴/۰۹	وضعیت سلامتی**	
۰/۳۱۷	-۱/۰۱	۰/۰۰۵	۸/۰۹	۶/۷۹	۶/۶۷	آزادی انتخاب و کنترل زندگی***	
۰/۰۰۰	۳/۵۱	۰/۱۳۶	۲/۲۲	۶/۰۰	۶/۴۰	رضایت از زندگی***	
۰/۰۰۰	۵/۹۵۴	۰/۹۹۶	۰/۰۰	۵/۲۷	۵/۹۰	رضایت از وضعیت مالی خانواده***	

* دامنه متغیر: از اصلا (۱) ... تا ... خیلی زیاد (۴)

** دامنه متغیر: از اصلا (۱) ... تا ... خیلی زیاد (۱۰)

*** دامنه متغیر: از خیلی بد (۱) ... تا ... خیلی خوب (۵)

۳-۵. اعتماد اجتماعی

اعتماد اجتماعی از مهم‌ترین پدیده‌ها در سنجش تغییرات اجتماعی است. یکی از مؤلفه‌های اعتماد اجتماعی، شاخص «اعتماد نهادی» است که با استفاده از تحلیل عاملی به سه عامل اعتماد به «نهادهای عمومی رسمی» (از قبیل: مطبوعات، تلویزیون، پلیس)، «نهادهای سیاسی» (مانند: دولت، مجلس، احزاب سیاسی) و «NGOها» (شامل سازمان‌های خدمات عمومی، سازمان‌های زیست محیطی، انجمن‌های زنان) تفکیک شده است. از مؤلفه‌های دیگر اعتماد اجتماعی شاخص «اعتماد عمومی» است که در پیمایش ارزش‌های جهانی با گویه «قابل اعتماد بودن اکثریت مردم» اندازه‌گیری شده است.

جدول ۴: مقایسه شاخص اعتماد اجتماعی و مؤلفه‌های آن در بین دو نسل

آزمون T		آزمون لون		میانگین		گویه‌ها و عامل‌ها	اعتماد اجتماعی
Sig.	T	Sig.	F	سال ۳۵-۵۵ (۲۰۲۰)	سال ۱۵-۲۵ (۲۰۰۰)		
۰/۰۰۰	-۱۱/۳۹	۰/۷۲۵	۰/۱۲	۰/۵۵	۰/۱۶	عامل (۱) نهادهای عمومی رسمی	اعتماد نهادی*
۰/۰۵۸	۱/۹۰	۰/۰۰۱	۱۰/۳۰	۰/۲۸	۰/۳۸	عامل (۲) نهادهای سیاسی	
۰/۰۰۰	-۳/۹۱۸	۰/۰۰۰	۵۶/۸۶	۰/۳۸	۰/۱۹	عامل (۳) NGOها	
۰/۰۰۰	۲۵/۰۴	۰/۰۰۰	۴۵/۱۷	۱/۱۶	۱/۶۵	قابل اعتماد بودن اکثریت مردم	اعتماد عمومی**

** متغیر دو وجهی: اصلا (۱) و کاملاً (۲)

* متغیر در دامنه +۳ تا -۳

مقایسه شاخص‌های اعتماد اجتماعی بین دو گروه نسلی نشان می‌دهد که جز در شاخص «اعتماد به نهادهای سیاسی» در سایر شاخص‌ها میانگین‌های دو گروه متفاوت است. در شاخص «اعتماد عمومی» میانگین گروه نسلی ۳۵-۱۵ ساله و در شاخص‌های اعتماد به «نهادهای عمومی رسمی» و اعتماد به «NGO» ها میانگین گروه نسلی ۵۵-۳۵ ساله بیشتر است؛ به عبارتی، اگرچه اعتماد به نهادهای عمومی رسمی (از قبیل: مطبوعات، تلویزیون و پلیس) و نهادهای غیردولتی و (NGOها) از قبیل: سازمان‌های خدمات عمومی، سازمان‌های زیست‌محیطی، انجمن‌های زنان) در بین نسل حاضر نسبت به گذشته افزایش یافته است، اما در شاخص «اعتماد عمومی»، نسل حاضر (۳۵-۵۵ ساله‌ها) کمتر از نسل ۲۰ سال پیش (۳۵-۱۵ ساله‌ها) اکثریت مردم را قابل اعتماد می‌دانند.

۴-۵. ارزش‌های اقتصادی

ارزش‌های اقتصادی و به‌بیانی دیگر نگرش به برخی موضوعات اقتصادی از متغیرهای با مقولاتی از قبیل نگرش به: «درآمد»، «مالکیت»، «مسئولیت‌پذیری در تأمین نیازها» و «اولویت محیط‌زیست یا رشد اقتصادی» در پیمایش ارزش‌های جهانی مورد سنجش قرار گرفته‌اند.

جدول ۵: مقایسه شاخص ارزش‌های اقتصادی و مؤلفه‌های آن در بین دو نسل

آزمون T		آزمون لون		میانگین (۱۰-۱)		گویه‌ها
Sig.	T	Sig.	F	۳۵-۵۵ سال (۲۰۲۰)	۱۵-۲۵ سال (۲۰۰۰)	
۰/۰۰۰	-۸/۹۹	۰/۰۰۰	۷۹/۸۳	۶/۹۱	۵/۶۸	درآمد برابر در مقابل درآمد نابرابر
۰/۰۰۰	-۴/۴۳	۰/۰۰۰	۱۱۵/۹۹	۶/۲۴	۵/۵۸	گسترش مالکیت خصوصی در مقابل مالکیت دولتی
۰/۰۰۰	-۹/۲۶	۰/۰۰۰	۳۹/۹۳	۶/۹۹	۵/۷۰	مسئولیت‌پذیری فرد یا دولت
۰/۰۰۰	-۵/۱۴	۰/۰۰۰	۹۹/۸۰	۱/۶۷	۱/۵۴	تأکید بر رشد اقتصادی یا محیط‌زیست *

* متغیر دو وجهی (۱. تأکید بر رشد اقتصادی ۲. حفاظت از محیط‌زیست)

مقایسه میانگین‌ها بیانگر این است که در همه گویه‌های این شاخص بین گروه‌های نسلی تفاوت وجود دارد؛ نسل جدید بیشتر مدافع «نابرابری درآمدی» است، اگرچه این گروه نسلی در عین حال «مالکیت دولتی» را شایسته‌تر و «مسئولیت‌پذیری دولت» در تأمین نیازها را بیشتر می‌پسندد و هم‌چنین «حفاظت از محیط‌زیست» را بر «رشد اقتصادی» ترجیح می‌دهد. در مقابل گروه نسلی ۲۰ سال پیش (نسل گذشته) بر

«درآمد برابر»، «مالکیت خصوصی»، «مسئولیت‌پذیری فردی» و «رشد اقتصادی» بیشتر تأکید داشته است.

۵-۵. ارزش‌های دینی

شاخص «ارزش‌های دینی» با معرف‌هایی چون: «اعتقاد به خدا»، «اعتقاد به زندگی پس از مرگ»، «اعتقاد به جهنم»، «اعتقاد به بهشت»، «اهمیت خدا در زندگی» و «مذهبی پنداشتن خود» عملیاتی شده است.

جدول ۶: مقایسه شاخص ارزش‌های دینی و مؤلفه‌های آن در بین دو نسل

T		ازمونی لون		میانگین		گویه‌ها
Sig.	T	Sig.	F	۱۵-۳۵ سال (۲۰۰۰)	۳۵-۵۵ سال (۲۰۲۰)	
۰/۱۱۳	-۱/۵۸	۰/۰۱۱	۶/۵۰	۰/۹۹	۱	اعتقاد به خدا*
۰/۰۰۰	۴/۲۴	۰/۰۰۰	۱۰۳/۲۹	۰/۹۸	۰/۹۳	اعتقاد به زندگی پس از مرگ*
۰/۰۰۰	۶/۳۶	۰/۰۰۰	۲۶۹/۳۸	۰/۹۸	۰/۹۰	اعتقاد به جهنم*
۰/۰۰۰	۴/۳۱	۰/۰۰۰	۱۰۹/۳۰	۰/۹۸	۰/۹۴	اعتقاد به بهشت*
۰/۵۸۹	۰/۵۴	۰/۱۱۵	۲/۴۸	۹/۵۴	۹/۵۱	اهمیت خدا در زندگی**
۰/۰۰۰	۴/۲۸	۰/۰۰۰	۹۷/۸۸	۲/۹۱	۲/۸۰	خود را مذهبی پنداشتن***

** دامنه متغیر: از اصلا (۱) ... تا ... خیلی مهم (۱۰)

* متغیر دو وجهی: خیر (۰) و بلی (۱)

*** دامنه متغیر: غیر مذهبی (۱) - التقاطی (۲) - مذهبی (۳)

داده‌ها نشان می‌دهد جز در دو معرف «اعتقاد به خدا» و «اهمیت خدا در زندگی» در سایر معرف‌های شاخص ارزش‌های دینی میانگین‌ها در گذار نسلی تغییر کرده است. در معرف‌های «اعتقاد به زندگی پس از مرگ»، «اعتقاد به جهنم»، «اعتقاد به بهشت» و «خود مذهبی پنداشتن» میانگین نسل ۱۵-۳۵ ساله ۲۰ سال پیش بیشتر از میانگین ۳۵-۵۵ ساله‌های حال حاضر است که به معنای کم‌رنگ‌تر شده ارزش‌ها و اعتقادات دینی در گذار نسلی است.

۵-۶. هنجارهای اخلاقی

شاخص «هنجارهای اخلاقی» از طریق گویه‌های متعددی - که البته ناظر بر وجه معکوس آن، یعنی توجیه‌پذیری رفتارهای نابهنجار است - به شرح جدول ۷، مورد سنجش قرار گرفته است.

«خودکشی» و «هم‌جنس‌گرایی» از جمله معرف‌های این شاخص است که پاسخ‌گویان هر دو نسل آن‌ها را «اصلاً» قابل توجیه نمی‌دانند؛ اما در سایر گویه‌های این

جدول ۷: مقایسه شاخص هنجارهای اخلاقی و مؤلفه‌های آن در بین دو نسل

گویه‌ها*	میانگین (۱۰-۱)		آزمون لون		آزمون T	
	سال ۱۵-۳۵ (۲۰۰۰)	سال ۳۵-۵۵ (۲۰۲۰)	Sig.	F	T	Sig.
مطالبه کمک‌های دولتی (غیراستحقاقی)	۲/۹۴	۳/۵۶	۰/۱۸	۰/۶۷۵	-۴/۴۳	۰/۰۰۰
نپرداختن کرایه حمل‌ونقل عمومی	۲	۲/۷۱	۲۸/۴۵	۰/۰۰۰	-۶/۱۶	۰/۰۰۰
تقلب مالیاتی	۱/۵۴	۲/۳۳	۱۵۳/۷۵	۰/۰۰۰	-۷/۷۵۴	۰/۰۰۰
رشوه گرفتن	۱/۳۲	۱/۴۶	۶/۵۴	۰/۰۱۱	-۲/۳۹	۰/۰۰۰
هم‌جنسگرایی	۱/۳۱	۱/۴۱	۶/۳۲	۰/۰۱۲	-۱/۴۵	۰/۱۴۸
سقط جنین	۱/۹۵	۲/۴۵	۶۱/۳۷	۰/۰۰۰	-۴/۷۹	۰/۰۰۰
طلاق	۳/۰۹	۳/۵۲	۲/۷۷	۰/۰۹۶	-۳/۵۷	۰/۰۰۰
خودکشی	۱/۳۱	۱/۳۲	۰/۲۲	۰/۶۴۰	-۰/۱۴	۰/۸۸۶
اتانازی	۲/۳۷	۲/۹۸	۳۲/۶۵	۰/۰۰۰	-۴/۴۵	۰/۰۰۰

* دامنه متغیر: اصلا قابل توجیه نیست (۱) تا همیشه قابل توجیه است (۱۰)

شاخص، نگرش‌ها در گذار نسلی تغییر کرده است. طبق داده‌ها نسل ۳۵-۵۵ ساله‌های حال حاضر میانگین بالاتری داشته و به عبارتی رفتارهای غیراخلاقی را «بیشتر» از نسل ۳۵-۱۵ ساله ۲۰ سال پیش قابل توجیه می‌داند.

۷-۵. علائق سیاسی و مشارکت سیاسی

از دیگر موضوعات مورد مقایسه علائق و نگرش‌های سیاسی نسلی است که در ۸ گویه تحلیل شده است.

جدول ۸: مقایسه شاخص علائق و نگرش‌های سیاسی و مؤلفه‌های آن در بین دو نسل

گویه‌ها	میانگین		آزمون لون		آزمون T	
	سال ۱۵-۳۵ (۲۰۰۰)	سال ۳۵-۵۵ (۲۰۲۰)	Sig.	F	T	Sig.
رهبری قدرتمند*	۲/۳۳	۲/۵۴	۱/۵۰	۰/۲۲۱	-۴/۱۷	۰/۰۰۰
تصمیم‌گیری نخبگان سیاسی*	۱/۸۲	۳/۰۴	۱۵/۴۸	۰/۰۰۰	-۲۲/۱۹	۰/۰۰۰
اداره کشور توسط نظامیان*	۳/۳۲	۲/۲۷	۵۳/۰۸	۰/۰۰۰	۲۲/۶۱	۰/۰۰۰
نظام سیاسی دموکراتیک*	۳/۲۶	۳/۵۹	۱۲۲/۳۹	۰/۰۰۰	-۹/۳۸	۰/۰۰۰
احترام به حقوق افراد**	۲/۸۱	۲/۷۱	۰/۲۸	۰/۵۹۷	۲/۷۷	۰/۰۰۶
علاقه به مسائل سیاسی**	۲/۶۵	۲/۶۰	۴/۵۱	۰/۰۳۴	۱/۰۷	۰/۲۸۵
افتخار به ملیت (ایرانی)**	۳/۸۳	۳/۸۵	۳/۶۳	۰/۰۵۷	-۰/۷۶	۰/۴۴۹
عملکرد نظام سیاسی***	۵/۷۹	۵/۷۳	۱۱۱/۸۷	۰/۰۰۰	۰/۴۷	۰/۶۳۶

** دامنه متغیر: از اصلاً (۱) ... تا ... خیلی زیاد (۴)

* دامنه متغیر: از خیلی بد (۱) تا خیلی خوب (۴)

*** دامنه متغیر: از خیلی بد (۱) تا خیلی خوب (۱۰)

براساس یافته‌ها در برخی گویه‌ها از قبیل: «علاقه به مسائل سیاسی»، «افتخار به ملیت ایرانی» و «عملکرد نظام سیاسی» تفاوتی بین دو گروه نسلی وجود ندارد، اما در برخی دیگر نگرش‌های نسلی متفاوت است؛ اگرچه به نظر می‌رسد نسل حاضر (یعنی ۵۵-۳۵ ساله‌ها) از فرهنگ سیاسی دموکراتیک‌تری برخوردار است، به این معنا که «نظام سیاسی دموکراتیک» را بیشتر می‌پسندد و به «تصمیم‌گیری نخبگان سیاسی» بیشتر اهمیت می‌دهد، اما به گونه‌ای متناقض دارای تمایلات غیردموکراتیک هم هست، به ویژه آنجا که وجود «رهبری قدرتمند» را بیشتر از نسل گذشته ترجیح می‌دهد. چنین گرایش سیاسی متضادی در میان نسل گذشته (یعنی ۳۵-۱۵ ساله‌ها) نیز دیده می‌شود؛ از یک طرف اعتقاد به «اداره کشور توسط نظامیان»، گرایش‌های غیردموکراتیک آن‌ها را منعکس می‌کند و از طرف دیگر «احترام به حقوق افراد» را به مثابه یک مؤلفه فرهنگ دموکراتیک بیشتر از نسل امروز مورد تأکید قرار می‌دهد.

۵-۸. شاخص‌های ترکیبی: ارزش‌های سکولار و ارزش‌های رهایی‌بخش

از شاخص‌های ترکیبی مهم در پیمایش ارزش‌های جهانی، شاخص «ارزش‌های سکولار»^۹ و شاخص «ارزش‌های رهایی‌بخش»^{۱۰} است (پیمایش ارزش‌های جهانی، ۲۰۲۱: ۱۹۷-۱۹۲). تغییرات این شاخص‌ها در گذار نسلی به شرح زیر است:

جدول ۹: مقایسه شاخص ارزش‌های سکولار و مؤلفه‌های آن در بین دو نسل

شاخص	میانگین (دامنه ۰-۱)		آزمون لون		آزمون T	
	۳۵-۱۵ سال (۲۰۰۰)	۵۵-۳۵ سال (۲۰۲۰)	Sig.	F	T	Sig.
ارزش‌های سکولار	+۰/۸۴	+۰/۷۵	+۰/۰۰۰	۱۵/۰۶	۱۲/۸۴	+۰/۰۰۰
۱) نفی اقتدار یا نافرمانی	-۰/۸۵	-۰/۷۹	+۰/۰۰۸	۷/۱۵	۷/۱۱	+۰/۰۰۰
۲) ناباوری	-۰/۷۹	-۰/۷۸	+۰/۰۰۰	۳۳/۵۴	۱/۲۳	+۰/۲۲۰
۳) نسبیّت‌باوری	-۰/۸۶	-۰/۶۷	+۰/۰۰۰	۲۳۵/۰۳	۱۲/۷۷	+۰/۰۰۰

تحلیل داده‌ها در مورد شاخص «ارزش‌های سکولار» تفاوت میانگین‌ها را نشان می‌دهد. به این معنا که گرایش به ارزش‌های سکولار در میان نسل حاضر (۵۵-۳۵ ساله‌ها) کمتر از نسل ۲۰ سال پیش است و این گزاره در مورد مؤلفه‌های این شاخص - به جز مؤلفه «ناباوری» - نیز صادق است؛ به طوری که «نفی اقتدار یا نافرمانی» در میان نسل گذشته بیشتر از نسل حاضر بوده و گرایش «نسبیّت‌باورانه» بیشتری هم نسبت به نسل حاضر دارد.

جدول ۱۰: مقایسه شاخص ارزش‌های رهایی‌بخش و مؤلفه‌های آن در بین دو نسل

شاخص	میانگین (دامنه ۱-۰)		آزمون لون		آزمون T	
	سال ۱۵-۳۵ (۲۰۰۰)	سال ۳۵-۵۵ (۲۰۲۰)	Sig.	F	T	Sig.
ارزش‌های رهایی‌بخش	۰/۳۴	۰/۳۲	۰/۶۴۳	۰/۲۶۵	۲/۸۷	۰/۰۰۴
(۱) استقلال	۰/۴۳	۰/۴۱	۰/۰۳۱	۴/۶۴	۰/۶۰	۰/۰۰۰
(۲) برابری جنسیتی	۰/۴۲	۰/۳۹	۰/۰۰۰	۱۴/۷۸	۲/۸۴	۰/۰۰۵
(۳) انتخاب‌گری (آزادی انتخاب)	۰/۱۳	۰/۱۶	۰/۰۰۰	۲۶/۳۱	-۴/۲۴	۰/۰۰۰
(۴) ابراز وجود	۰/۳۷	۰/۳۱	۰/۱۷۹	۱/۸۱	۵/۰۱	۰/۰۰۰

در شاخص ارزش‌های رهایی‌بخش و همه مؤلفه‌های آن نیز بین گروه‌های نسلی تفاوت وجود دارد. به استثنای شاخص «انتخاب‌گری»، در سایر شاخص‌ها میانگین نسل ۱۵-۳۵ ساله‌ها (نسل گذشته) بیشتر از میانگین نسل ۳۵-۵۵ ساله (نسل حاضر) است؛ به عبارتی گرایش به ارزش‌های رهایی‌بخش در گذار نسلی تضعیف شده است؛ نسل ۱۵-۳۵ ساله از نظر «مستقل بودن» میانگین بالاتری داشته، باور بیشتری به برابری جنسیتی داشته و تمایل به «ابراز وجود» و ارزش‌های پسامادگرا در میان آن‌ها بالاتر بوده است. این در حالی است که نسل حاضر، یعنی نسل ۳۵-۵۵ فقط در شاخص «انتخاب‌گری» است که نسبت به نسل گذشته از میانگین بالاتری برخوردار بوده و توجیه‌پذیری رفتارهای ناظر بر این شاخص در میان آن‌ها بیشتر است.

۶. نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف بررسی تغییرات ارزشی در ایران و با استفاده از روش مطالعه نسلی به تحلیل ثانویه داده‌های موج ۴ و موج ۷ پیمایش ارزش‌های جهانی پرداخته است. داده‌های نسل گذشته (نسل ۱۵-۳۵ سال ۲۰ سال پیش) از موج ۴ و داده‌های نسل حاضر (نسل ۳۵-۵۵ سال امروز) از موج ۷ استخراج شده‌اند. این داده‌ها امکان مقایسه دگرگونی در ارزش‌ها و نگرش‌های یک نسل را در طول زمان - به شیوه مطالعه طولی نسلی - فراهم کرده است.

بارزترین و مهم‌ترین نتیجه به دست آمده از روند تغییرات ارزشی در مطالعه نسلی حاضر این است که نمی‌توان یک الگوی عام از تغییر ارزش‌ها و نگرش‌ها را در گذار نسلی مشاهده کرد؛ به طوری که در بسیاری از شاخص‌ها و مقولات مورد سنجش در گذار نسلی تغییری دیده نمی‌شود و در مواردی هم اگرچه تفاوت‌های نسلی وجود دارد، اما این تفاوت‌ها از الگو و چارچوب عام و مشخصی تبعیت نمی‌کند. براساس نتایج در

مقوله «نگرش به موضوعات مهم در زندگی» و در اهمیت موضوعاتی چون «خانواده»، «کار» و «دین» در گذار نسلی تغییری ایجاد نشده است و این سه موضوع هم در گذشته و هم در حال حاضر از اهمیت بالایی برخوردارند. هم‌چنین در برخی معرف‌های شاخص نابرابری جنسیتی، از قبیل: «رضایت بخش بودن خانه‌داری» و «شغل به مثابه حقی مردانه» و یا موضوعاتی چون: «احساس خوشبختی»، «آزادی انتخاب و کنترل زندگی»، «اعتماد به نهادهای سیاسی» نیز دگرگونی خاصی در روند ۲۰ ساله مشاهده نمی‌شود. این نتیجه در پاسخ به گویه‌های «اعتقاد به خدا» و «اهمیت خدا در زندگی» (به مثابه برخی از معرف‌های شاخص ارزش‌های دینی) و موضوعاتی چون «خودکشی» و «هم‌جنس‌گرایی» هم تکرار شده است؛ هر دو گروه نسلی «اعتقاد به خدا» و «اهمیت خدا در زندگی» را بسیار مهم ارزیابی می‌کنند و در مقابل هر دو نسل نگرش منفی به رفتارهایی چون «خودکشی» و «هم‌جنس‌گرایی» داشته و آن را قابل توجیه نمی‌دانند. در حوزه علائق و نگرش‌های سیاسی هم نتایج بیانگر این است که نگرش‌ها در موضوعاتی چون: «علاقه به مسائل سیاسی»، «افتخار به ملیت ایرانی خود» و «عملکرد نظام سیاسی» تغییر نکرده است.

اگرچه در موضوعات مورد اشاره، نظام ارزشی و نگرشی گروه‌های نسلی در روند ۲۰ ساله تفاوتی را نشان نمی‌دهد، اما در شاخص‌ها و مقولات دیگری این تفاوت کاملاً مشخص و بیانگر دگرگونی در ارزش‌ها و نگرش‌های نسلی است. با وجود این، تغییرات ارزشی در گذار نسلی را نمی‌توان بر یک قاعده یا الگوی عام - آن‌گونه که نظریه اینگلهارت یا جهانی شدن فرهنگی مدعی است - منطبق دانست. برخی نگرش‌ها، ارزش‌ها و باورها در گذشته و برخی در حال حاضر بیشتر مورد توجه قرار گرفته است؛ در گذشته موضوعی مانند «دوستان» و امروزه موضوعاتی چون «اوقات فراغت» و «سیاست» بیشتر اهمیت پیدا کرده است. در گویه‌های «نگرش جنسیتی» نیز علیرغم شباهت‌ها، تفاوت‌های قابل ملاحظه‌ای هم وجود دارد؛ نسل حاضر با این گویه که «مردان نسبت به زنان رهبران سیاسی بهتری هستند» مخالف است (یعنی نگرش جنسیتی برابرخواهانه دارد)، اما بالعکس در گویه «اهمیت تحصیلات برای پسران» نگرش مردسالارانه دارد. این در حالی است که نسل گذشته در این دو گویه نگرش جنسیتی کاملاً متفاوتی با نسل حاضر اتخاذ کرده است. در شاخص «اعتماد اجتماعی» اگرچه اعتماد به «نهادهای عمومی رسمی» و «نهادهای غیردولتی» افزایش یافته اما «اعتماد عمومی» در این فاصله کاهش یافته است. در شاخص «ارزش‌های اقتصادی» نیز نسل گذشته بیشتر به ارزش‌های سرمایه‌دارانه (مالکیت خصوصی، اهمیت رشد اقتصادی و مسئولیت‌پذیری فردی) گرایش داشته و نسل حاضر به ارزش‌های سوسیالیستی

(مالکیت دولتی، حفاظت از محیط‌زیست و مسئولیت‌پذیری دولت)؛ اگرچه این نتیجه چندان قطعیت ندارد، چون در گویه «نگرش به درآمد» (به‌عنوان یکی از گویه‌های شاخص ارزش‌های اقتصادی) نسل گذشته بیشتر از نسل جدید مدافع «برابری درآمد» هاست. در شاخص‌های «ارزش‌های دینی» و «هنجارهای اخلاقی» نیز علیرغم این‌که در برخی موضوعات نگرش‌ها و ارزش‌های نسلی تغییری نکرده است، اما در مواردی عدیده این تغییرات قابل توجه است؛ در گذار نسلی نه‌تنها ارزش‌ها و اعتقادات دینی (از قبیل: «اعتقاد به زندگی پس از مرگ»، «اعتقاد به جهنم»، «اعتقاد به بهشت» و «خود را مذهبی دانستن») در بین نسل حاضر کم‌رنگ شده است؛ بلکه شاهد واگرایی و وارونگی هنجارهای اخلاقی، به‌ویژه در رفتارهایی چون: رشوه، تقلب مالیاتی، سقط جنین و طلاق هستیم. «علائق و نگرش سیاسی» نیز مانند سایر شاخص‌ها در گذار نسلی به اشکال مختلفی دگرگون شده است؛ همان‌گونه که معرف‌های فرهنگ سیاسی دموکراتیک در یک نسل دیده می‌شود معرف‌های فرهنگ غیردموکراتیک هم در آن نسل هویدا است. تحلیل شاخص‌های ترکیبی (ارزش‌های سکولار و ارزش‌های رهایی‌بخش) نیز نتایج مشابهی را منعکس می‌کند؛ داده‌ها نشان می‌دهند که دگرگونی نسلی با تغییر معکوس در ارزش‌های سکولار همراه است و این ارزش‌ها در میان نسل حاضر نسبت به نسل ۲۰ سال پیش کم‌رنگ‌تر شده است و در شاخص «ارزش‌های رهایی‌بخش» (به استثنای مؤلفه «انتخاب‌گری») گرایش به این ارزش‌ها در نسل گذشته بیشتر از نسل حاضر است؛ به عبارتی هر دو شاخص «ارزش‌های سکولار» و «ارزش‌های رهایی‌بخش» در گذار نسلی روند نزولی داشته است.

با استناد به این یافته‌ها می‌توان استدلال کرد که نگرش‌ها و ارزش‌های افراد بیش از آن‌که در مسیر معین و تابع روندهای کلی و جهانی پیش‌بینی‌پذیر باشد متأثر از تجارب زیسته، تحولات خاص تاریخی و زمینه‌های چندلایه اجتماعی، اقتصادی و سیاسی است. این تحلیل مؤید رویکرد نظری پژوهش است که صورت تکامل یافته آن در نظریهٔ برساخت‌گرایی اجتماعی برگر و لاکمن (۱۳۹۹) منعکس شده است. تغییرات ارزشی عمدتاً محصول رابطهٔ دیالکتیکی واقعیت عینی و واقعیت ذهنی است. نتایج این مطالعه تا حدی منطبق با یافته‌های پژوهش وثوقی و اکبری (۱۳۸۹) است که نشان می‌دهند نمی‌توان الگوی عامی برای جهت و سرعت تغییرات فرهنگی تشخیص داد. قابل انتظار است که تحلیل و تحقیق حاضر هم‌سویی کمتری با نظریهٔ تغییرات ارزشی اینگلهارت (۱۳۷۷؛ ۱۳۷۷؛ ۱۳۷۸) داشته باشد چون روندهای دگرگونی اقتصادی-اجتماعی در جامعهٔ ایران مسیری متفاوت از جوامع پیشرفته صنعتی مورد نظر اینگلهارت پیموده است. از سوی دیگر، یافته‌های پژوهش مبنی بر تغییر در ارزش‌ها و نگرش‌های

یک نسل در طول زمان، مفروضات باورمندان به شکاف نسلی (قادری، ۱۳۸۲)، انقطاع نسلی (آقاجاری، ۱۳۸۲) یا توافق نسلی (باقری، ۱۳۸۲) را با چالش جدی مواجه می‌سازد و نشان می‌دهد که چگونه تجربه‌های متفاوت تاریخی-اجتماعی می‌تواند ارزش‌ها و نگرش‌ها را حتی در یک گروه نسلی و در گذر زمان دگرگون سازد. آن‌چه که در حقیقت وجود دارد تفاوت نسلی است که در دیالکتیک ابژه‌های عینی و ذهنیت نسلی رخ می‌دهد.

داعیه پژوهش مبنی بر فقدان جهت‌گیری عام در مسیر تغییرات ارزشی نافی این موضوع نیست که می‌توان از موضع ارزش‌مدارانه و البته با استناد به یافته‌های تحقیق خاطر نشان ساخت که ما در مواردی شاهد روند قهقرایی و وارونگی در نظام ارزشی جامعه هستیم؛ کاهش مدارای اجتماعی، اُفت شاخص خوشبختی و بهزیستی، زوال اعتماد عمومی، کم‌رنگ شدن ارزش‌های دینی و فقدان عدم پای‌بندی به هنجارهای اخلاقی از مهم‌ترین نشانه‌های این وارونگی ارزشی و مخاطره اجتماعی در گذار نسلی ۲۰ سال اخیر است.

پی‌نوشت

1. Cohort study
2. World Value Survey (WVS)
۳. انجام این مهم مدیون پژوهش اینگلهارت در قالب طرح پیمایش ارزش‌های جهانی است که موج اخیر آن (یعنی موج ۷ در سال ۲۰۲۰) علاوه بر موج ۴ (در سال ۲۰۰۰) و موج ۵ (در سال ۲۰۰۷) در ایران انجام شده است (World Value Survey, 2021).
4. World Values Survey (WVS)
5. Longitudinal studies
6. Trend Study, Panal and Cohort
7. Cohort Study
۸. شاخص «مدارای اجتماعی» ترکیب گویه‌هایی است که تمایل به همسایگی با گروه‌های اجتماعی (معتادان به مواد مخدر، نژادهای دیگر، مبتلایان به ایدز، مهاجران و کارگران خارجی، سایر ادیان و افراد الکلی) را می‌سنجد.
9. Secular values
10. Emancipative values

کتابنامه

- آزادارمکی، تقی؛ و ملکی، امیر، (۱۳۸۶). «تحلیل ارزش‌های سنتی و مدرن در سطوح خرد و کلان». مجله مطالعات جامعه‌شناختی، دوره جدید، ۳۰: ۹۷-۱۲۱.
- آزادارمکی، تقی؛ و غیاثوند، احمد، (۱۳۸۳). «بررسی وضعیت نظام ارزشی در مناطق فرهنگی-اجتماعی کشور». مطالعات ملی، ۵(۲۰): ۱۶۲-۱۳۵.
- آزادارمکی، تقی، (۱۳۸۶). «فرآیند تغییر نسلی: بررسی فراتحلیلی در ایران». فصلنامه جوانان و مناسبات نسلی، ۱(۱): ۶۸-۴۱.

- آقاجری، سیدهاشم، (۱۳۸۲). «انقطاع نسل‌ها-انسداد نسل‌ها». در: مجموعه مقالات نگاهی به پدیده گسست نسل‌ها، ویراسته علی اکبر علیخانی: ۲۱-۳۷، پژوهشکده علوم انسانی و اجتماعی: جهاد دانشگاهی.
- اینگلهارت، رونالد، (۱۳۷۷). «نوسازی و پسانوسازی». ترجمه علی مرتضویان. ارغنون، ۱۳: ۳۳-۱.
- اینگلهارت، رونالد، (۱۳۹۵). تحول فرهنگی در جامعه پیشرفته صنعتی. ترجمه مریم وتر، انتشارات: کویر.
- اینگلهارت، رونالد؛ و آبرامسون، پل. آر.، (۱۳۷۸). «امنیت اقتصادی و دگرگونی ارزشی». ترجمه شهناز شفیق‌خانی، نامه پژوهش، ۱۴ و ۱۵: ۱۰۵-۵۹.
- اینگلهارت، رونالد؛ و ولزل، کریس، (۱۳۹۴). نوسازی، تغییر فرهنگی و دموکراسی. ترجمه یعقوب احمدی، تهران: کویر.
- باقری، خسرو، (۱۳۸۲). «امکان و عوامل گسست نسل‌ها». در: مجموعه مقالات نگاهی به پدیده گسست نسل‌ها، ویراسته علی اکبر علیخانی، پژوهشکده علوم انسانی و اجتماعی: جهاد دانشگاهی.
- برگر، پیتر. ال؛ و لوکمان، توماس، (۱۳۹۹). ساخت اجتماعی واقعیت (رساله‌ای در جامعه‌شناسی شناخت). ترجمه فریبرز مجیدی، تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.
- بیکر، ترز. ال.، (۱۳۹۹). روش تحقیق نظری در علوم اجتماعی. ترجمه هوشنگ ناییبی، ویراستار: محمدجواد زاهدی، تهران: دانشگاه پیام‌نور.
- توکل، محمد؛ و قاضی‌نژاد، مریم، (۱۳۸۵). «شکاف نسلی در رویکردهای کلان جامعه‌شناختی: بررسی و نقد رهیافت‌های نسل تاریخی و تضاد با تأکید بر نظرات مانهایم و بوردیو». نامه علوم اجتماعی، دوره جدید، ۲۷: ۱۲۴-۹۵.
- توکلی، مهناز، (۱۳۸۲). «بررسی ویژگی‌های دو نسل در چارچوب نظام ارزشی». در: مجموعه مقالات نگاهی به پدیده گسست نسل‌ها، ویراسته علی اکبر علیخانی، پژوهشکده علوم انسانی و اجتماعی: جهاد دانشگاهی.
- دانش، پروانه؛ ذاکری نصرآبادی، زهرا؛ و سادات‌اللهمی، عظیمه، (۱۳۹۳). «تحلیل جامعه‌شناختی شکاف نسلی در ایران». جامعه‌پژوهی فرهنگی، ۵(۳): ۳۰-۱.
- رابرتسون، رونالد، (۱۳۹۳). جهانی شدن، تئوری‌های اجتماعی و فرهنگ جهانی. ترجمه کمال فولادی. تهران: ثالث.
- رضایی بحرآباد، حسن؛ مجدی، علی‌اکبر؛ صدر نبوی، رامپور؛ و بهروان، حسین،

- (۱۳۹۸). «فرآیند تغییرات فرهنگی ایرانیان (تحلیل روایت تغییرات در چند دهه اخیر)». مطالعات فرهنگی و ارتباطات، ۱۵(۵۷): ۵۰-۱۱.
- رفیع‌پور، فرامرز، (۱۳۹۶). توسعه و تضاد. تهران: شرکت سهامی انتشار.
- رفیع‌پور، فرامرز، (۱۳۹۷). آناطومی جامعه: مقدمه‌ای بر جامعه‌شناسی کاربردی. تهران: شرکت سهامی انتشار.
- روجه، گی، (۱۳۹۹). تغییرات اجتماعی. ترجمه منصور وثوقی، تهران: نشر نی.
- ریتزر، جرج، (۱۳۹۴). مبانی نظریه جامعه‌شناختی معاصر و ریشه‌های کلاسیک آن. ترجمه شهناز مسمی پرست، تهران: نشر ثالث.
- ساروخانی، باقر؛ و صداقتی‌فرد، مجتبی، (۱۳۸۸). «شکاف نسلی در خانواده ایرانی، دیدگاه‌ها و بینش‌ها». پژوهش‌نامه علوم اجتماعی، ۳(۴): ۳۱-۷.
- سریع‌القلم، محمود، (۱۳۸۲). «ابعاد فرهنگی انقطاع نسل‌ها در ایران». در: مجموعه مقالات نگاهی به پدیده گسست نسل‌ها. ویراسته علی‌اکبر علیخانی، پژوهشکده علوم انسانی و اجتماعی: جهاد دانشگاهی.
- طالبان، محمدرضا؛ مبشری، محمد؛ و مهرآیین، مصطفی، (۱۳۸۹). «بررسی روند دگرگونی ارزشی در ایران (۱۳۵۳-۱۳۸۸)». دانشنامه علوم اجتماعی، ۱(۳): ۶۳-۲۳.
- عبداللهیان، حمید، (۱۳۸۲). «تغییرات فرهنگی و شکاف نسل‌ها در ایران». در: مجموعه مقالات نگاهی به پدیده گسست نسل‌ها. ویراسته علی‌اکبر علیخانی، پژوهشکده علوم انسانی و اجتماعی: جهاد دانشگاهی.
- عسگری خانقاه، اصغر؛ و آزادارمکی، تقی، (۱۳۸۰). «وضعیت پیوستاری تغییرات فرهنگی در ایران». نامه علوم اجتماعی، ۹(۱۸): ۲۵۰-۲۳۳.
- عیوضی، محمدرحیم؛ و جهان‌بین، فرزاد، (۱۳۹۱). «روند دگرگونی‌های ارزشی در ایران پس از انقلاب اسلامی از ۱۳۵۷ تا ۱۳۸۸». فصلنامه مطالعات انقلاب اسلامی، ۹(۲۹): ۲۴۲-۲۱۳.
- غلامرضا کاشی، محمدجواد؛ و گودرزی، محسن، (۱۳۸۴). «نقش شکاف‌انداز تجربیات نسلی در ایران». رفاه اجتماعی، ۴(۱۶): ۲۹۲-۲۵۱.
- قادری، حاتم، (۱۳۸۲). «انقطاع نسل‌ها، انقلابی کامل». در: مجموعه مقالات نگاهی به پدیده گسست نسل‌ها، ویراسته علی‌اکبر علیخانی، پژوهشکده علوم انسانی و اجتماعی: جهاد دانشگاهی.
- کاستلز، مانوئل، (۱۳۸۹). عصر اطلاعات: اقتصاد، جامعه و فرهنگ: ظهور جامعه شبکه‌ای. ترجمه علی‌پایا، تهران: طرح نو.
- گیدنز، آنتونی، (۱۳۹۲). «مقدمه‌ای بر تحلیل نهادین مدرنیته». در مدرنیته و

- مدرنیسم: مجموعه مقالاتی در سیاست، فرهنگ و نظریه اجتماعی. ترجمه و تدوین حسین نوذری. تهران: نشر نی.
- گیدنز، آنتونی، (۱۳۹۷). پیامدهای مدرنیته. ترجمه محسن ثلاثی، تهران: نشر مرکز.
- معیدفر، سعید، (۱۳۸۳). «شکاف نسلی یا گسست فرهنگی (بررسی شکاف نسلی در ایران)». نامه علوم اجتماعی، ۱۱(۲۴): ۸۰-۵۵.
- مقدس، علی اصغر؛ و غفاری نسب، اسفندیار، (۱۳۸۳). «مدرنیته، بازاندیشی و تغییر نظام ارزشی در طایفه دهدار». مجله انسان شناسی، ۳(۵): ۱۹۶-۱۶۹.
- نش، کیت، (۱۳۹۹). جامعه‌شناسی سیاسی معاصر: جهانی شدن، سیاست و قدرت. ترجمه محمدتقی دلفروز، تهران: کویر.
- وثوقی، منصور؛ و اکبری، حسین، (۱۳۸۹). «روندها و عوامل مؤثر بر تغییر ارزش‌ها، تحلیل اجتماعی نظم و نابرابری اجتماعی». مجله تحلیل اجتماعی نظم و نابرابری اجتماعی، ۱(۱): ۱۲۸-۹۳.
- هانتینگتون، ساموئل، (۱۳۹۷). سامان سیاسی در جوامع دستخوش دگرگونی. ترجمه محسن ثلاثی، تهران: نشر علمی.

- Aghajari, S. H., (2003). "Interruption of generations - Obstruction of generations". In: A. Alikhani, *A look at the generation gap phenomenon*, Research College of Humanities and Social Sciences: Jihad e Daneshgahi (In Persian).

- Bagheri, Kh., (2003). "The possibility and factors of generation gap". In: A. Alikhani, *A look at the generation gap phenomenon*. Research College of Humanities and Social Sciences: Jihad e Daneshgahi (In Persian).

- Bell, D., (1976). *The Coming of Post Industrial Society: A Venture in Social Forecasting*. New York: Basic Books.

- Berger, P. L. & Luckmann, T., (1967). *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*. Anchor Books.

- Castells, M., (2010). *The Rise of the Network Society (The Information Age: Economy, Society and Culture)*. Translated by A. Paya. Tehran: Tarheno (In Persian).

- Ghaderi, H., (2003). *Interruption of generations, complete revolution*. In

A. Alikhani, *A look at the generation gap phenomenon*. Research College of Humanities and Social Sciences: Jihad e Daneshgahi (In Persian).

- Giddens, A., (2003). "An introduction to the institutional analysis of modernity". In: H. Nozari. *Modernity and modernism: a collection of essays in politics, culture and social theory*. Tehran: Ney Publication (In Persian).

- Giddens, A., (2018). *The Consequences of Modernity*. Translated by M. Solasi. Tehran: Markaz Publication (In Persian).

- Huntington, S. P., (2018). *Political Order in Changing Societies*. Translated by M. Solasi. Tehran: Elmi Publication (In Persian).

- Inglehart, R., (1971). "The Silent Revolution in Europe: Intergenerational change in Post-Industrial Society". *American political Science Review*, 65: 991-1017

- Inglehart, R., (1985). "Aggregate Stability and Individual Level Flux in Mass Belief Systems: The Level of Analysis Paradox". *American political Science Review*, 79: 97-116

- Inglehart, R., (1989). *Culture Shift in Advanced Industrial Society*. Princeton, NJ: Princeton University Press

- Inglehart, R., (1998). "Modernization and Postmodernization". Translated by :A. Mortazavian, *Arqanoon*: 13: 1-33 (In Persian).

- Ritzer, G., (2015). *Contemporary Sociological Theory and Its Classical Roots The Basics*. Translated by: S.-Mosammaparast, Tehran: Sales Publication (In Persian).

- Schwartz, Sh. & Bardi, A., (2001). "Value Hierarchies across Cultures: Taking a Similarities Perspective". *Journal of Cross Cultural Psychology*, 32(3): 268-290

- World Values Survey (WVS). (2021). "Statistical Data Files: Wave 4 (1999-2004) & Wave 7 (2017-2020)". In: <https://www.worldvaluessurvey.org/WVSContents.jsp> (Accessed in February 2021).